

נחום הנביא, תקופתו ושליחותו

מחבר: יהודה אליצור

ספר נחום

עיונים בספר תרי עשר (דברי חוג העיון בתנ"ך בבית נשיא המדינה),
ירושלים, תשמ"א
נדפס ללא ההערות

תוכן המאמר:
חורבן נינוה
ישועה לישראל
תקופתו
למה מתכוון הנביא?
דעת הלשר ומובינקל
דחיית פירושם של הלשר ומובינקל
דעתו של קויפמן
מהי בכל זאת השליחות של הנבואה הזאת?
מותו של יאשיהו
נחום נגד השתלבות יאשיהו במאבק המעצמות

תקציר: נבואתו של נחום מטרתה לבטל את הפעילות הפוליטית של ישראל מהתערבות במלחמות המעצמות.

מילות מפתח: הלשר, מובינקל, קויפמן, יאשיהו המלך ומותו.

הרצאה

חורבן נינוה

הנושא העיקרי בנבואתו של נחום, עיקר תוכנה, הוא **חורבן נינוה**, נבואה שנתקיימה כידוע בשנת 612. ועוד שני נושאי משנה בדברי נחום, הראשון שבהם הוא: **חורבן נא-אמון**, שהנביא מזכיר אותו לאות ולדוגמה, והוא כבר נחלת העבר. הנביא אומר עליה בפרק ג, ח ואילך: "הישבה ביארים מים סביב לה... גם היא לגלה הלכה בשבי גם עלליה ירטשו בראש כל חוצות" וגו'; נבואה זו נאמרה אחרי חורבן נא-אמון בשנת 661 ולפני חורבן נינוה. ולפי זה נוכל לקבוע את זמנו של נחום בין 661 לבין 612.

ישועה לישראל

נושא משני שני הם כמה פסוקים של **ישועה לישראל**: "נקם ה' ובעל חמה נקם ה' לצריו ונוטר הוא לאיביו" (א, ב) - בדברי זעם ותוכחה על עיר הדמים, על נינוה, משלב הנביא גם דברים אלה (א, ח): "טוב ה' למעוז ביום צרה וידע חסי בו". ובפסוק יג הוא אומר: "ועתה אשבר מטהו מעליך ומוסרותיך אנתק", ובתחילת פרק ב' הוא

אומר: "הנה על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום חגי יהודה גחיק שלמי נדריך כי לא יוסיף עוד לעבור בך בליעל כלה נכרת".

תקופתו

רוב החוקרים נוטים לאחר את דברי נחום, כלומר לא בתחילת התקופה בין 661 ל-612; אחרים חושבים בערך אחרי 627, אחרי מות אשורבניפל, השליט האשורי הגדול האחרון. ארנסט זלין נוטה לאחר עוד יותר: אחר 615, שנה שבה עלו המדים והבבלים על נינוה. קרוב לוודאי שהדברים נאמרו אי-שם באמצע, היינו שנים מספר לפני חורבן נינוה, זאת אומרת באמצע ימיו של יאשיהו.

למה מתכוון הנביא?

אם כן, התקופה ידועה. אבל מה שאינו ידוע הוא למה מתכוון בעצם הנביא, מה שליחותו, מה בשורתו. במרבית ספרי הנביאים ברור למה הכתוב מתכוון, אבל אנחנו מתקשים לפעמים לקבוע מתי נאמרו הדברים. כאן להיפך: אנחנו יודעים פחות או יותר אימתי נאמרו הדברים, אבל מהי מגמת הנבואה הזאת, למה מתכוון הנביא בדבריו, אין לנו יודעים, וכאן כמובן ניתנה רשות לחוקרים שונים, בעלי אסכולות שונות, להביע תאוריות משלהם.

דעת הלשר ומובינקל

הלשר ומובינקל טוענים בכלל שנחום איננו נמנה עם נביאי האמת. למה? אין תוכחה בדברי נחום, הוא איננו מוכיח את ישראל, איננו מזכיר עוונות ישראל כדרכם של הנביאים והוא איננו קורא להם לתשובה. ומה הוא מבשר? הוא מבשר שלום, אם כן זה אותו סוג של נביא שעליו דיברו ירמיהו ויחזקאל. ירמיהו (כג, טז-יז) יוצא בחריפות נגד נביאים המבטיחים שלום; הוא אומר: "כה אמר ה' צבאות אל תשמעו על דברי הנבאים הנבאים לכם מהבבלים המה אתכם חזון לבם ידברו לא מפי ה'". אמרים אמור למנאצי דבר ה' שלום יהיה לכם וכל הלך בשררות לבו אמרו לא תבוא עליכם רעה". אומרים כמה מן הפרשנים, שירמיהו מתכוון בזה לנביאים מסוג זה שאין בפיהם אלא בשורות שלום.

מנין לאסכולה הזאת המיון הזה, שנחום איננו נמנה עם נביאי האמת? עיקרון קבעו פרשנים וחוקרים: נביא מחובתו להיות חוזה שחורות ומנבא פורענות. נביא כזה נקרא נביא אמת, ואם ניבא לשלום - אין הוא נביא אמת.

המקור העיקרי לתאוריה הזאת הוא ירמיהו פרק כח. שם מתנהל ויכוח בין ירמיהו לבין חנניה בן עזור: ירמיהו ניבא להמשך שלטונו של נבוכדנאצר, ושהגלות ארוכה ורק בעוד שבעים שנה ישובו הגולים. בא חנניה בן עזור הנביא אשר מגבעון ואומר (פס' ג):

"בעוד שנתים ימים אני משיב את המקום הזה את כל כלי בית ה' אשר לקח נבוכדנאצר מלך בבל מן המקום הזה ויביאם בבל. ואת יכניה בן יהויקים מלך יהודה ואת כל גלות יהודה הבאים בבלה אני משיב אל המקום הזה נאם ה' כי אשבר את על מלך בבל. ויאמר ירמיה הנביא אל חנניה הנביא לעיני הכהנים ולעיני כל העם העמדים בבית ה'. ויאמר ירמיה הנביא אמן כן יעשה ה' יקם ה' את דברך אשר נבאת להשיב כלי בית ה' וכל הגולה מבבל אל המקום הזה. אך שמע נא הדבר הזה אשר אנכי דבר באזניך ובאזני כל העם. הנביאים אשר היו לפני ולפניך מן העולם וינבאו אל ארצות רבות ועל

ממלכות גדלות למלחמה ולרעה ולדבר. הנביא אשר יבא לשלום בבא דבר הנביא יודע הנביא אשר שלחו ה' באמת".

מכאן, אומרת האסכולה הזאת, שבדרך כלל מהימן הוא הנביא אשר ניבא פורענות. ואם הוא ניבא שלום - הוא חשוד על נבואת שקר.

כיון שנחום ניבא רק לשלום, הוא - לפי המיון הזה ולפי העקרונות של ירמיהו - איננו נמנה עם נביאי האמת.

דחיית פירושם של הלושר ומובינקל

לו יכולנו לגשת אל ירמיהו בחצר בית המקדש שעה שהוא מתווכח עם חנניה בן עזור, וחושד בו שהוא נביא שקר, ולשאול אותו מה דעתו על נחום, שניבא לפני כמה דורות, האם הוא היה נביא שקר כי גם הוא ניבא לשלום? מובטחני שירמיהו היה עונה: למה אני אומר שחנניה בן עזור חשוד בעיני על נבואת שקר, כי הוא אמר "ככה אשבר את על נבוכדנאצר מלך בבל" ואילו אני יודע מנבואתי שמלך בבל יוסיף למשול, אבל נחום ניבא שנינוה תיפול ונינוה נפלה. אם כן, הוא אינו נביא שקר. אין אמיתות הנביא תלויה בכך אם הוא ניבא פורענות או אם ניבא ישועה ושלום. נבואת אמת או נבואת שקר תלויות באמת או בשקר. למה אם כן מזכיר ירמיהו (כח, ח):

"הנביאים אשר היו לפני ולפניך מן העולם וינבאו אל ארצות רבות ועל ממלכות גדלות למלחמה ולרעה ולדבר?"

ירמיהו רוצה לומר שהקריטריון אינו פשוט כל-כך, לא כל מי שניבא לפורענות הוא נביא אמת ולא כל מי שניבא לשלום הוא נביא שקר. הוא רוצה לומר לחנניה: יש מפלגה גדולה פה בירושלים - שהיא מטיפה לחזרה מבבל ולמפלת נבוכדנאצר; יש אגף למפלגה זו בבבל הסבורה כך. לאלה שלח ירמיהו את הספר שבו נאמר (כט, ה):

"בנו בתים וישבו ונטעו גנות ואכלו את פריהם. קחו נשים והולידו בנים ובנות וקחו לבניכם נשים ואת בנותיהם תנו לאנשים ותלדנה בנים ובנות ורבו שם ואל תמעטו".

למה הוא כתב זאת להם? כי חלק גדול מגולי יהויכין לא רצו לבנות בתים ולא רצו לנטוע גנות ולא רצו להשיא את בנותיהם לאנשים; כי הם אמרו: עוד מעט יפול נבוכדנאצר ונחזור לירושלים.

ירמיהו אומר לחנניה: אם נכון מה שאתה אומר, אין צורך בנביא, כי הרי רוב העם, העלית של העם אומרת כך.

מה הקריטריון של נביא אמת? זהו נביא שיש לו שליחות שהעם אינו יודע אותה, הוא מבשר משהו שאינו מקובל על העם, והעם על פי רוב מסיח דעתו ממנו ומשלה את עצמו שלא יבוא. אלה הם דברים בלתי שגרתיים, שאינם מקובלים על העם. בשתי מילים נרדפות האיסלם פירש את המהות של הנביא: "נבי" ו"רסול" כלומר - נביא הוא שליח. בזה קלעו המוסלמים אל האמת: נביא הוא שליח לבשר מהו חדש. משהו מהפכני, בלתי שגרתי ובלתי מקובל.

גם הלושר וגם זלין טוענים שנחום איננו נמנה עם נביאי האמת, כי הלושר סובר

שהדעות הנכונות בספרות המקראית הן אותן הדעות האוניברסליסטיות, שבהן נושאים פנים לנוכרים, ואילו הטקסטים השוביניסטים-הבדלניים היהירים, שבהם מעלים את ישראל מעל לאומות ושבחהם מגדפים את האומות - הם טקסטים לא נבואיים אמתיים. לכן הוא מעלה על נס את יונה כנביא האמת, יונה אוהב את הנוכרים והוא בא לבשר להם וללמד אותם, ובזכות כך חזרו יוזבי נינוה בתשובה.

יש הבדל גדול בין המלך אשורדן, שהיה נושא פנים לישראל, לפי השערתנו הנכונה של תדמור, ובין התקופה שבה אנחנו עומדים. הלשר וחבריו טוענים שנחום שמח לאידה של נינוה, לאידם של הנוכרים, ולעומת זאת הוא מבשר שלום לישראל, אם כן זהו איש שוביניסטי, בדלן ישראלי יהיר והוא אינו יכול להימנות עם נביאי האמת.

דעתו של קויפמן

לעומת הלשר וזלין הסוברים כך, קויפמן מוכיח שאין כאן כל עניין של עימות בין ישראל ונוכרים, מפני שהנביא הזה קורא לנינוה (פרק ג): "הוי עיר דמים כלה כחש פרק מלאה לא ימיש טרף" וגו' ובפסוק ד הוא אומר: "מרב זנוני זונה טובת חן בעלת כשפים המכרת גוים בזנוניה ומשפחות בכשפיה". זאת אומרת שאין הנבואה מכוונת נגד הנוכרים, אלא נגד עיר דמים, ממלכה עריצה, שכל בני האדם סובלים מעריצותה. הנבואה מגנה את הרשעות ואת העריצות, לא את הנוכרים.

קויפמן מוכיח באותות ובמופתים שנחום הוא נביא אמת. אלא שקויפמן מכניס במקום התאוריות שהזכרתי תאוריה אחרת: וכמו במקומות רבים במקרא הוא מחפש גם כאן את התקווה לקץ האלילות. הוא אומר: נחום ניבא לקץ ממלכת האליל ולקץ האלילות.

יוצא מזה - אם כי אין הוא אומר זאת במפורש, אבל זוהי מסקנה מדבריו - אמנם, נחום הוא נביא אמת.

אבל הפעם לא קלע קויפמן אל האמת. עם מפלת אשור לא בא הקץ על האלילות. אתה מעיין בנבואת נחום ואתה מוצא שלא מדובר כאן בכלל על אלילות ועל קיצה. יש כאן שתיים, שלוש מילים על האלילים בסוף פרק א ותו לא. כלומר - בין כל הפורענויות שיבואו על נינוה גם "אכרית פסל ומסכה". על מלכת אשור ואמהותיה, על אריות וחגבים מדבר נחום הרבה יותר מאשר על האלילים. אין פה זכר לכך שנחום מבשר את קץ האלילות. ממילא אין כאן, כפי שקויפמן רומז, תקווה שהאלילות תחלוף מן העולם. יש מקומות במקרא שמדובר בזה. ישעיהו אומר: "והאלילים כליל יחלף" (ב, יח), או למשל: "והיה ביום ההוא... והיה ה' למלך על כל הארץ" (זכריה יד, ח-ט). לא כן בספר נחום.

מהי בכל זאת השליחות של הנבואה הזאת?

השאלה היא: מהי בכל זאת השליחות הקבועה של הנבואה הזאת? מהי הבשורה בפיה?

ועוד שאלה: איך ייתכן שנחום, שחי סמוך לחורבן אשור וסמוך לעליית בבל, רואה בנפילת נינוה ובחורבן אשור חזות הכל, כאילו בזה תבוא הישועה לישראל. ואין הנביא חוזה מה שיהיה אחרי חורבן אשור, שבבל תעלה והיא לא תהיה טובה יותר וחסודה יותר לישראל ממה שהייתה אשור. והלוא נבואתו של ישעיהו, שקדם בהרבה לנחום, חזתה את עליית בבל.

במל"ב כ ובישעיה לט, מסופר שבאו שליחים של מרודך בלאדן אל חזקיהו והם מביאים ספרים ומנחה אל חזקיהו, כי שמע שחזקיהו חלה. והנביא אומר:

"מה אמרו האנשים האלה ומאין יבאו אליך ויאמר חזקיהו מארץ רחוקה באו מבבל. ויאמר מה ראו בביתך ויאמר חזקיהו את כל אשר בביתי ראו לא היה דבר אשר לא הראיתם באצרותי. ויאמר ישעיהו אל חזקיהו שמע דבר ה'. הנה ימים באים ונשא כל אשר בביתך ואשר אצרו אבתך עד היום הזה בבלה לא יותר דבר אמר ה'. ומבניך אשר יצאו ממך אשר תוליד יקח והיו סריסים בהיכל מלך בבל" (מל"ב כ, יד-יח // יש' לט, ג, ז).

האם אין זה מפליא שנביא שקדם בהרבה לנחום, בזמן שבבל הייתה עוד מדינה קטנה וידידותית ליהודה, כבר חזה שלא כדאי לצפות למפלת אשור, כי בבל - שתעלה במקום אשור - תהיה מסוכנת וקשה עוד יותר ליהודה. והנה איך נחום, שחי סמוך למפלת אשור, כאשר בבל מתעצמת, אינו מבין שהמעצמה הבאה אחרי אשור תהיה קשה יותר ליהודה?

מה רצה ישעיהו? למה הבהיל את חזקיהו? ובמה חטא חזקיהו? ישעיהו התכוון לומר: אל תכניס ראשך לברית מסוכנת כזאת, אל תכרות ברית עם מרדך בלאדן. לא כדאי לך הדבר. במשך הזמן הקרוב אשור תהיה די חזקה. ואם יהודה תעזור למפלת אשור, היא לא תרויח מזה ולא כלום, כי במקום מטה הזעם הזה יקום מטה זעם אחר שיכה אותך. בתחושתו ההיסטורית רואה ישעיהו כי צפויה ליהודה הסכנה גם מבבל והוא רצה למנוע זאת. אולם חזקיהו טעה ולא שמע לקול הנביא, כפי שהיה רגיל, והביא את יהודה עד סף החורבן.

מותו של יאשיהו

מה מתרחש בימי נחום ביהודה? אמרנו שנחום ניבא שנים מספר לפני חורבן נינוה, בשנים 615-618 ואולי 620, כלומר באמצע ימי יאשיהו. מתוך שיקול נכון ביסודו, שאשור עומד ליפול ובבל עומדת לרשת את מקומו של אשור, סבר יאשיהו שכדאי להשתלב במאורעות האלה ולהצטרף למה שקוראים "כוחות המחר". כאשר מלך מצרים פרעה נכה יצא לעזרת אשור המתמוטטת, עמד יאשיהו במגידו ורצה לעצור בעדו, כדי שלא יוכל לעזור לאשור המתמוטטת וכדי לסייע לבבל, לכוח העולה. אבל תהפוכות ההיסטוריה סיכלו את תוכניתו, כיוון שבבל לא עלתה מייד, וכחמש שנים בין מפלת אשור לבין עליית בבל שלטו המצרים במרחב.

יאשיהו נפל במגידו. מפלת יאשיהו במגידו הייתה אחד הזעזועים הקשים ביותר שפקדו את עם יהודה, ובייחוד אותו חלק של העם, שהיה נאמן עם הנביאים ותורתם, כי כיצד יתכן שמלך שכתוב עליו (מל"ב כג, ג):

"ויעמד המלך על העמוד ויכרת את הברית לפני ה' ללכת אחר ה' ולשמר מצותיו ואת עדותיו ואת חקתיו בכל לב ובכל נפש להקים את דברי הברית הזאת הכתבים על הספר הזה ויעמד כל העם בברית",

ואשר נאמר עליו בפסוק כה:

"וכמהו לא היה לפניו מלך אשר שב אל ה' בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאדו ככל תורת משה ואחריו לא קם כמוהו"

- איך ייתכן שמלך כזה, שכך מעיד עליו הכתוב, נחל מפלה ונפל חלל? חז"ל שאלו: זו תורה וזה שכרה? זה היה הלא נורא. ומהי תגובת הספרות הנבואית לכך, כיצד היא מסבירה זאת?

בדה"ב לה, כ נאמר:

"אחרי כל זאת אשר הכין יאשיהו את הבית עלה נכו מלך מצרים להלחם בכרכמיש על פרת ויצא לקראתו יאשיהו".

יוסף בן מתתיהו אומר שנכו יצא לכרכמיש על מנת לעזור לאשורים נגד הבבלים. בפס' כא נאמר:

"וישלח אליו מלאכים לאמר מה לי ולך מלך יהודה לא עליך אתה היום כי אל בית מלחמתי לאלהים אמר לבהלני חדל לך מאלהים אשר עמי ואל ישחיתך. ולא הסב יאשיהו פניו ממנו כי להלחם בו התחפש ולא שמע אל דברי נכו מפי אלהים ויבא להלחם בבקעת מגדו".

מובן שיש לזכור שאם נכו אמר דברים כאלה, אין פירושו של דבר, שהיה תמים וחסר ידיעות על יאשיהו. לכן לא ייתכן שכוונת המילים "אלוהים אשר עמי" הכוונה בזה לאלוהי מצרים. נכו ידע, ובעל דברי הימים ידע טוב עוד יותר, שאי אפשר להניח שמישהו יאמר דבר כזה ליאשיהו הקנאי; בוודאי ידעו במצרים ובאשור ובכל המדינות באיזור על המהפכה הגדולה שעשה יאשיהו במדינתו, ובאיזו קנאות ביער את האלילים.

אי אפשר לתאר כלל שמישהו יאמר ליאשיהו חדל לך, מפני שאלוהי מצרים יפגעו בך. יש להניח שהכוונה היא לא לאלוהי מצרים אלא לאלוהי ישראל, כלומר - הנימוק של נכו היה בדומה למה ששמענו מפי רבשקה בשם סנחריב מלכו:

"ועתה המבלעדי ה' עליתי על הארץ הזאת להשחיתה, ה' אמר אלי עלה אל הארץ הזאת והשחיתה".

בעזרא החיצוני חוזר הכתוב ומספר על משא ומתן זה. ושם אומר נכו:

"מה לי ולך ומלך יהודה, לא עליך נשלחתי מאת ה' אלהים כי אל פרת מלחמתי ועתה ה' עמדי וה' אמר לבהלני חדל לך ואל תהי נגד ה'" (א), (כד-כה).

כאן נאמר במפורש שנכו דיבר בשם אלוהי ישראל. ועוד נאמר שם:

"ולא הסב יאשיהו פניו ולא שמע אל דברי ירמיהו הנביא מפי ה'" (כו).

כהנא מוחק את "ירמיהו הנביא" וגורס במקומו "נכו". לי נראה שהטקסט היווני צודק כאן ולא התרגום המתוקן, מפני שאותו הדבר אנחנו מוצאים גם בדברי חז"ל, גם חז"ל שאלו את השאלה הזאת: זו תורה וזה שכרה?

איך ייתכן שיאשיהו המלך הצדיק נפל חלל? בתענית כב, ע"ב נאמר שהיה לו להימלך בירמיהו ולא נמלך. ובאיכה רבה נאמר: זהו ירמיהו שאמר ליאשיהו והוכיח

אותו שלא יילחם במצרים ולא שמע לו (פרשה א, יח).

דברי "עזרא החיצוני" עולים בקנה אחד עם מסורת של חז"ל, ואין ספק שהפירוש של הפסוק בדה"ב שנכו הזהיר את יאשיהו "אלהים אשר עמי", מתבסס על נבואה, כנראה נבואת ירמיהו, שהייתה רווחת בציבור. ירמיהו התנגד, אפוא, למהלך הזה של המלך.

נחום נגד השתלבות יאשיהו במאבק המעצמות

לאור כל זה אנחנו יכולים להבין מה רצה נחום. הוא ניבא בשנים שבהן מתבטלת תקוותו של יאשיהו על השתלבות ב"עולם המחר", ומבחינה תאורטית, כאמור, צדק. אולם המצרים גברו והשתלטו על המרחב. עליית הבבלים אחרה לבוא ומצב ממלכת יהודה נשתבש ונסתכן בין שני המעצמות המתגוששות. ירמיהו חזה מראש את הסכנה, וכמו קודמיו דבק בעיקרון שאין לממלכת יהודה להכניס ראשה במאבק המעצמות.

כך מסתבר לפי מה שרומז ספר דברי הימים, לפי עזרא החיצוני ולפי מסורת חז"ל. מסתבר, שגם נחום התנגד ליוזמת יאשיהו, מאותה סיבה. הוא אומר (א, ט):

"מה תחשבון אל ה' כלה הוא עשה לא תקום פעמים צרה".

כלומר ה' הוא המחולל את מפלת אשור. עוד אומר הנביא:

"ועתה אשבר מטהו מעליך ומוסרותיך אנתק" (יג);

ובפרק ב, א הוא מוסיף:

"הנה על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום חגי יהודה חגיך שלמי נדריך כי לא יוסיף עוד לעבור בך בליעל כלה נכרת".

אין זו סתם בשורת ישועה, כי אם אזהרה, כלומר: אם תחכמו, תיהנו מן השלום, ובלבד שלא תתערבו במהלך המאורעות של מאבק המעצמות.

דברים דומים לאלה שמענו מפי ישעיהו ומפי נביאים אחרים. הנביאים התנגדו בדרך כלל להתערבות ממלכת יהודה בהתגוששות מעצמות. מקורה של השקפה זו של הנביאים ראשיתה בהתמוטטות של האימפריה הישראלית של שלמה. נאמר בדה"ב יב, ה-ח:

"ושמעיה הנביא בא אל רחבעם ושרי יהודה אשר נאספו על ירושלים מפני שישק ויאמר להם כה אמר ה' אתם עזבתם אתי ואף אני עזבתי אתכם ביד שישק. ויכנעו שרי ישראל והמלך ויאמרו צדיק ה'. ובראות ה' כי נכנעו היה דבר ה' אל שמעיה לאמר נכנעו, לא אשחיתם ונתתי להם כמעט לפליטה ולא תתך חמתי בירושלים ביד שישק. כי יהיו לו לעבדים וידעו עבודתי ועבדת ממלכות הארצות".

תפיסת הנביאים היא: הייתה אימפריה ישראלית, היא לא עמדה בניסיון "ממלכת כהנים וגוי קדוש". ישראל חדלה להיות אימפריה, יש אימפריות נוכריות, אל תתערבו בתהפוכות שביניהן. הללו מעל לכוחכם. כאשר תהיו ראויים לכך, אולי תחזור

הגדולה.

נחום עומד על התפיסה המדינית של יאשיהו. הוא רואה את הדינמיות המעשית שלו - את ההכנות למלחמה. ואולי יש פה גם רקע דתי שהנביאים רומזים אליו פה ושם מתוך התנגדות. יאשיהו היה נמרץ במהפכה הדתית ובתיקונים שהנהיג, אבל ייתכן שרצה "להגיש את השטר לפרעון", כלומר הייתה לו גישה דתית - אני עשיתי את שלי, עכשיו אתה (הקב"ה) תעשה את שלך.

אם נכונה הנחה זו, נראה לי שהשליחות של נחום דומה לשליחות של ישעיהו ושל נביאים אחרים לפניו. זוהי שליחות אל הדור ההולך לקראת כישלון ולקראת סכנה. נחום לא בא סתם לבשר ישועות. הוא מתאר בצבעים עזים מאוד את חורבן נינוה העומד לבוא, אבל הוא מדגיש:

"אל קנוא ונקם ה' נקם ה' ובעל חמה נקם ה' לצריו ונוטר הוא לאיביו. ה' ארך אפים וגדול כח ונקמה לא ינקה ה' בסופה ובשערה דרכו וענן אבק רגליו. גוער בים ויבשהו וכל הנהרות החריב אמלל בשן וכרמל ופרח לבנון אמלל. הרים רעשו ממנו והגבעות התמוגגו ותשא הארץ מפניו ותבל וכל יושבי בה. לפני זעמו מי יעמוד ומי יקום בחרון אפו חמתו נתכה כאש והצרים נתצו ממנו" (א, ב-ו).

נחום בא לרמוז שאלה הם מאורעות גדולים שמעל לכוחם של ישראל. כוחות אדירים מתנגשים, כוחות עצומים ונשגבים מעל לכוחכם, אל תתערבו! זהו מעשה גדול של קורא הדורות מראש.

תשובה למשתתפי הדיון

פרופ' ייבין טוען שעיקר השאלה היא מי היה נחום. אבל אין איש יודע זאת. לכן לא ניסיתי לדון בדבר שאי אפשר לדעת. התכוונתי לבאר למה נתכוון נחום.

שיטתו של פרופ' ייבין בהשוואת הנבואה היא כשיטת הימבר הצרפתי. הוא כתב שנבואת נחום היא שיר הודיה ליטורגי לאחר המעשה. אבל הרוב הגדול של המפרשים דוחים בשתי ידיים את ההנחה הזאת.

ייבין אומר שבפרק כח בירמיהו יש ויכוח על עניין ממשי. מה שאני טוען הוא שגם בנחום יש עניין ממשי, כמו בירמיהו. שם השאלה היא, האם יש להתנגד לנבוכדנאצר ולצפות למפלתו או לא, וכאן הייתה השאלה האם יש להתערב בעניין של מפלת אשור ולעזור לבבל או לא. פרופ' ייבין אמר בצדק ששיקולים מדיניים היו הגורם העיקרי למעשיו של יאשיהו בשעת סכנה.

נחום אינו מביע הרגשה עממית. הרגשה כזאת יכולים להביע אנשים רבים, ואין זה עניין לנביא. להיפך: אם כל העם מרגיש כך, אין מה ללמדו.

אני מודה לפרופ' אופנהיימר על הסיוע שלו. באמת למדתי מדבריו בנוגע לרקע של התאוריות של החוקרים הפרוטסטנטים.

מה שאתה אומר בעניין ירמיהו כח, שהוא יישום הכתוב שבספר דברים: "אשר ידבר הנביא... ולא יהיה הדבר ולא יבא..." (דב' יח, כב), וכי כוונת ירמיהו לומר שכוחו של כתוב זה יפה רק לגבי נבואות שלום ולא לגבי נבואות פורענות, אני מסכים, אבל בתיקון קל - ירמיהו איננו מפרש שהכתוב בספר דברים מתכוון דווקא לנבואות של שלום ולא לנבואות של פורענות, כי אם שכוונת הכתוב לנבואות שהן תומכות בדעה

הרווחת בקרב העם (שהוא על פי רוב תקוות שלום וטובה), ואילו לגבי נבואות על דברים שאינם מקובלים בדעת הקהל, שונים הדברים. אין לחשוד בנביא שהוא בא לתמוך באיזו מפלגה, שהוא בא להחניף למישהו או להצטרף למחשבה מסוימת.

אני קרוב לדעתו של פרופ' ייבין, שהתכלית של יאשיהו הייתה לפרוס את שלטונו על פני ארץ ישראל כולה. המניע היה שהוא סבר שעכשיו הגיעה שעת כושר, כי הסיטואציה מאפשרת זאת. האשורים עצמם עומדים להתמוטט, הבבלים עומדים לעלות, ואם הוא עושה משהו לטובת המעצמה העולה, ודאי שהממשלה העולה תסכים ותתן לו את הפרס הקטן הזה.

פרופ' אופנהיימר אמר שזוהי הבעת שמחה למפלתם של האשורים - בזה דומים הדברים במקצת למה שאמר פרופ' ייבין, אבל השאלה היא האם זוהי נבואה קודם המעשה או שיר תהלה לאחר המעשה? אם זוהי נבואה קודם המעשה, הרי קשה להגדיר שיש כאן שמחה למפלתם, כי אז לא נפלו עדיין. לא נראה לי שזוהי סתם הבעת שמחה למפלתו של אשור, זוהי נבואה ושליחות.

בקשר לדברי עיצוני כבר ענה הפרופ' הרן; אני חושב שאפשר להסכים לדעה הזאת, כי כבר חז"ל אמרו: "הרבה נביאים עמדו להם לישראל, כפלים כיוצאי מצרים, אלא נבואה שהוצרכה לדורות נכתבה, ושלא הוצרכה לדורות לא נכתבה". המאמר הזה מניח שהיו הרבה נביאים והרבה נבואות ולא כולם נשתמרו. מה הסיבות והגורמים לכך? הלוואי והיינו יודעים. האם הייתה איזו הכוונה בכל המקרים האלה או שהייתה מידה רבה של מקריות, איני יודע אם אפשר לברר זאת.

בעקבות ההערות שנשמעו כאן, כדאי לזכור את טענותיו של פרופ' קויפמן שהראה שהנביא רואה לאו דווקא את ישראל. אצל נחום יש רק חמישה פסוקים על ישראל, בכל היתר הוא מדבר על נינוה. וודאי יש מקומות אצל עמוס ואצל נביאים אחרים שבהם הם יוצאים מתוך השקפה ישראלית. אבל במקרה זה לאו דווקא, אלא הטענה נגד נינוה היא, שזוהי ממלכת עריצות, שהיא עריצה כלפי הכל, גם כלפי עמים אחרים.

בנוגע ל"האלקשי": המסורת הערבית ביחס למקום בבבל אינה נראית לי. אני חושב שזה צריך להיות איזה מקום בארץ ישראל, אולי מקום בגליל, לא כפר נחום. אף על פי שנחום ניבא ביהודה כבר אחרי חורבן ממלכת ישראל, מולדתו בגליל. זוהי ראייה נוספת לדעה של קליין כי בתקופה של מלכי יהודה האחרונים נקשרו קשרים מסויימים בין שארית ישראל בגליל לבין ממלכת יהודה.

אשר לספקות שהביע פרופ' הרן בעניין התנגדות הנביאים, ובייחוד ירמיהו, להתערבותו של יאשיהו בהתגוששות המעצמות, הרי אין להתעלם מארבעה מקורות שונים בטיבם המעידים על כך, היינו:

- א. דברי הימים ב לה, כב.
- ב. עזרא החיצוני פרק א.
- ג. בבלי תענית, כב ע"ב.
- ד. איכה רבה א, יח.

איפה כתוב בנבואת נחום שהתנגד למסע מגידו של יאשיהו? כאמור: "הנה על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום חגי יהודה חגיך שלמי נדריך" (כלומר: אין חורבן נינוה עניין להשתתפות במלחמה כי אם לשמוח במפלתם של רשעים וללכת לקראת השלום). כאמור, ירמיהו התנגד למסע, ובאותה שעה היה נחום מתהלך בירושלים, בפרק הזמן בו התכונן יאשיהו למסע הצבאי. על רקע זה יש להבין את הפסוקים: "טוב ה' למעוז ביום צרה וידע חסי בו" (א, ז); "מה תחשבון אל ה' כלה הוא עשה לא תקום פעמים צרה" (שם, ט); "וענתך לא אענך עוד" (שם, יב); "ועתה אשבר מטהו מעליך ומוסרתך אנתק" (שם, יג); "הנה על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום חגי יהודה חגיך שלמי נדריך" (ב, א).